

Törő Balázs

Befogadott turizmus?

Formálódó terek, közelítő felek Balatonakali nyaraló-kultúrájának korai időszakában

Több Balaton-parti település arculatát a helyi lakosság „szövetkezetedett”¹ paraszti kultúrájának, illetve a nyaralók hozta életmódigényeknek a találkozása formálta, alakította az 1960-as, 1970-es években. Jelen tanulmányban azt a – részben irányító, részben alkalmazkodó – mechanizmust kíséreltem meg bemutatni, amellyel a vizsgálat helyszínéül szolgáló település, Balatonakali vezetése a turizmus jelentette kihívásokra reagált. Munkám során kiemelt figyelmet fordított annak megválaszolására, hogy a jogszabályi szinten szigorúan meghatározott és títustervek mentén elképzelt nyaralóépületek az ajánlottakhoz képest valójában milyen formában, illetve módszerrel épültek fel, és váltak tulajdonosaik „második otthonává”.² Érdekel továbbá, hogy a helyiek és a nyaralók milyen kölcsönhatások mentén formálták egymás életét, kiemelt figyelmet szentelve az együttműködés máig jellemző típusainak.

Egyetértve Valuch Tiborral, „nehéz feladat egy olyan korszak társadalmának a történetéről írni, ami sokak számára a közelmúltat, a megélt élet hétköznapjait, a személyes múltat is jelenti”. Valuch szerint törekedni kell arra, hogy a történetiség és a jelenidejűség elveit párhuzamosan, egymást kiegészítve alkalmazzuk.³ Kutatásom során e kettősséget tartottam szem előtt: a vizsgálat tárgyából következően legfőbb módszeremnek az interjúkészítést választottam. A beszélgetések során bizonyos témáknál (kapcsolatok, konfliktusok) nem kizárólag a középpontba állított hatvanas–hetvenes évek jellemzői, hanem a napjainkig ívelő folyamatok érdekelték. Terepmunkám során törekedtem arra, hogy olyan „első generációs” üdülőtulajdonosokkal – vagy azok közvetlen élményekkel rendelkező gyermekeivel – vegyem fel a kapcsolatot, akik maguk építették azokat a nyaralókat, ahol azóta is szabadidejüket töltik.⁴

¹ Valuch 2003: 134.

² A skandináv turizmusantropológia köréből származnak az általam felhasznált szakmunkák, melyek az üdülőkhöz, második otthonokhoz (az angol *second home* vagy a finn *mökki*) kapcsolódó kultúrák aspektusait vizsgálták (Löfgren 1999; Wahlström 2008). Magyar vonatkozásban Schleicher Vera a Balatonnál zajló kulturális kölcsönhatásokról írt műve számít irányadónak, Németh Szandra munkája pedig – a vizsgált jelenség hasonlósága okán – a módszerek és eredmények egyeztetésére, összehasonlítására ad lehetőséget (Németh 2016; Schleicher 2018).

³ Valuch 2001: 11, 13.

⁴ A cikkhez felhasznált interjúk nagy részét a 2012-ben megvédett *Balatonakali nyaralótelepeinek vizsgálata* című szakdolgozatom kapcsán készítettem, melyeket a *Második otthonok a Balaton partján*, illetve *Az akali nyaralókultúra alapítói* című cikkeimben is felhasználtam (Törő 2016,

A történeti szempontot a községre vonatkozó levéltári iratanyag feldolgozása jelenti, amit azért véltem alkalmazhatónak, mert érdekelt, hogy a visszaemlékezők elbeszéléseit ezek a dokumentumok mennyiben képesek alátámasztani vagy megcáfolni.⁵ Főként olyan forrástípusok érdekeltek, melyekből tájékozódhattam Balatonakali üdülőtérületté nyilvánításának korszakáról és mindennek a falu életére gyakorolt hatásáról. Ezekben gyakran személyes narratívák mentén tárul fel a település lakossága⁶ és a nyaralók közti kapcsolatok alakulása, minősége. Adatközlőim családi iratanyagának vizsgálata tovább mélyítette a (korabeli fényképek által remekül illusztrált) jelenség értelmezési lehetőségeit.

„ABESSZÍNIA” TÖRTÉNETE

Schleicher Vera szavaival élve:

„[A] közvélemény az 1930-as évekre egységesen turisztikai régióknak tekintette a Balaton térségét. A turizmusból (változatos okok miatt) kimaradó települések jelentősen rontották ezt az egységesnek feltételezett, illetve megálmodott összképet, ami az idegenforgalmi kiadványokban és a sajtóban rendszeresen eredményezett rosszalló megjegyzéseket. Ekkor kapta elhagyatottsága miatt az Abesszínia címkét az Aszófő és Zánka közötti terület [köztük Akali is], amelynek egyetlen méltányolható turisztikai objektuma a balatonudvari határában fekvő Antal-telep [a későbbi Kiliántelep, 1990-től Fövenyes] volt.”⁷

Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy a korabeli leírásokat kiegészítve a fellelhető levéltári forrásokkal, Akali kapcsán árnyaljam az 1960-as éveket megelőző, tehát „a nyaralók előtti” korszak helyi turizmusát, rávilágítva ebbéli megkérdésességének lehetséges okaira.⁸ Úgy vélem, mindennek bemutatásával érthetőbbé válnak azok a folyamatok, melyek a turizmus hatvanas évekbeli tömeges megjelenésekor jellemezték a települést.

2020). Mindezek értelmezése – további interjúk felhasználása mellett – a jelen tanulmányban feltett kérdések szerint történt.

⁵ Vö. Balogh–Fülemile 2008: 362.

⁶ A képviselő-testületi jegyzőkönyvekből elsősorban a település vezetésének véleménye ismerhető meg, ám esetenként az ülésen jelen lévő falusiak hozzászólásaival is találkozunk. A jegyzőkönyvekben számottevő különbség nem fedezhető fel a falu lakossága és a faluvezetők véleménye között.

⁷ Schleicher 2018: 121.

⁸ Eötvös Károly leírásában találkozhatunk először a Zánka és Akali közt található parasztfürdőhely, Vérkút említésével. Vajkai Aurél terepkutatása idején a környék lakói már gyakorlatilag semmit nem tudtak a forrásvíz egykori jelentőségéről. Eötvös 1982: 295–296; Vajkai 1955: 76–107. Ugyan már a 19–20. század fordulóján állt két fürdőkabin a parton, a vidékiek előtt még felfedezetlennek számított a település. Sági 2019: 83–84. A két világháború közti időszakban a vonatkozó irodalmak a települést a szerény igényű nyaralók számára ajánlják. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal 1937: 37; Frank–Kunszt–Rausch (szerk.) 1932: 23.

A Balatoni Szövetség népszerű, Balaton című „zsebkalauzának” 1929-es kiadásában az Akaliról írtak túlzónak tűnhetnek („1-2 szobás lakásokban 20-25 családot befogad”), mindenesetre az idézet bizonyítja, hogy a falusi szobakiadás gyakorlata létezett a településen.⁹

Akali község képviselő-testületének 1931. július 26-i ülésén Papp Aladár körjegyző előterjesztette a gyógyfürdőkről (300/1931. számú), valamint a balatoni gyógy- és üdülőhelyek tárgyában (2820/1931. számú) kiadott kormányrendeletet, mely utóbbi 1.§-a szerint az érdekelt községek véleményére is kíváncsi volt a kormányzat. Minderre reagálva a képviselő-testület kimondta, hogy tekintettel arra, miszerint a település nagyjából hét kilométernyi partszakaszából mindössze a település alatti 300 méter nem az egykori földbirtokos Kegyes Tanítórend tulajdona – és ennek birtokviszonyairól is viták zajlanak –, a település üdülőfejlesztésével lehetetlenség bármit is kezdeni. A helyzet helyszíni rendezésében az akaliak a nagy tekintélyű Balatoni Intéző Bizottság (BIB) közbenjárását remélték. Addig, amíg a „jelen helyzet áll fenn”, és a fürdőzőhely kialakítása nem valósul meg (bár érezhetően ez lett volna a testület célja), szó sem lehetett az üdülőhelyre válásról.¹⁰

A következő évben ismét napirendre került a közösséget érezhetően egyre jobban foglalkoztató kérdés, ám az akali elöljáróság véleménye nem változott. Mindazonáltal 1932-ben nem a birtokjogok rendezetlenségét, hanem azt a „képtelenséget” látták az üdülőhelyé válás gátjának, ami egyébiránt még több évtizedig meghatározó maradt a település Balaton-használatában: „Az a hely, ahol a sertések, szarvasmarhák együtt úsznak, isznak és fürödnek a [fürdőzésre] vállalkozó személyekkel, képtelenség, hogy üdülőhely legyen.”¹¹

1935-ben végre pont került a község és a Kegyes Tanítórend közti, a part-használatot érintő viták végére, és kijelölésre kerültek az egymástól tüske-, később élősövénnel elválasztott állatitató és -úsztató helyek, valamint a szabadfürdő.¹² E rendezés hatására a következő évben már fürdőbódék várták az akali strandra érkező kikapcsolódni vágyókat.¹³ A faluban magánházaknál nyílt lehetőség az elszállásolásra. A budapesti származású Kadlicskó család nyaranta parasztházának egyik szobáját adta ki, egy hónapra öt pengőért.¹⁴ Ez a summa az 1936-os üdülőhelyi adódíjakhoz képest nem kecsegtetett nagy bevétellel. 1938-ban az alábbiak szerint csökkentette is a település vezetése az üdülőhelyi hozzájárulás összegét: a Balaton használatáért a helybelieknek kabinonként kétszázötven, a vidékieknek ötszáz fillért kellett fizetniük. Akik fizetővendéget tartottak, annyszor kétszázötven fillért fizettek, ahány családot fogadtak. A befolyt díjak kizárólag

⁹ Cséplő (szerk.) 1929: 47.

¹⁰ MNL VeML V.303.b.bb. Balatoni üdülőhelyekre vonatkozó rendelkezések, 1931. július 26.

¹¹ MNL VeML V.303.b.bb. Képviselő-testületi határozat, 1932. június 12.

¹² MNL VeML V.303.b.aa. Képviselő-testületi jegyzőkönyv helyszíni tárgyalásról, 1935. június 27.

¹³ Hudák 1996: 166.

¹⁴ Interjú Hudák Józsefnevel.

üdülőfejlesztési célokra voltak felhasználhatók. A Balaton-part szabadfürdői részének fásítását, illetve ott illemhely kialakítását a községi elöljáróság elsőrendű feladatnak jelölte meg.¹⁵

Akali az államosításig a Magyar Kegyes Tanítórend birtokában lévő mernyei uradalom dörgicsei kerületének a része volt, s az adatközlők elmondásából kiderül, hogy nyaranta Veszprémből több idősebb piarista érkezett a településre pihenés céljából, a rendeltetése szerint az 1880-as évek elejétől kezdve a rendszőlő- és borágazatának központjaként funkcionáló Pántlika-kastély vendégszobáiba. A községi iratokból kitűnik, hogy az 1945 után gazdátlanul maradt hatalmas épület több szervezet látókörébe is bekerült, ám végül a belügyminisztériumi tisztviselőknek, illetve a ceglédi egészségügyi szakszervezetnek¹⁶ sem sikerült üdülőként megszerezni az ingatlant, hanem az állami gazdaság részeként az továbbra is mezőgazdasági célokat szolgált, valamint munkásszállóként funkcionált.

Az 1940-es években elenyésző mértékben ugyan, de szaporodott azoknak az Akaliban „szerény igényűen” nyaralóknak a száma, akik saját maguk számára vikendházat építettek vagy parasztházat vásároltak nyaralás céljára.¹⁷ Az MNL Veszprém Megyei Levéltára vonatkozó iratcsomói¹⁸ az egyik ilyen nyaralóépület Balatoni Építésügyi Igazgatóság által elfogadott alaprajzi tervét és látványrajzát, valamint az építési engedélyt is megőrizték. Nagy József rákospalotai főorvos – bővítésekkel ugyan, de azóta is álló – ingatlanja a Tóth Kálmán, Padányi Gulyás Jenő és Nászay Miklós által megfogalmazott, a BIB támogatásával megjelent építészeti program, a „balatoni stílus” képviselője, náddal fedett tetejével, nyitott tornáccal.¹⁹

1949-ben az Országos Fürdőügyi Igazgatóságnak a strandfürdők bejelentését kérő levelére a település vezetése azt nyilatkozta, hogy nem rendelkezik ilyen-nel – azzal a kiegészítéssel, hogy az igazságügyi tisztviselők üdülője²⁰ kezelésében működik egy strand. Levéltári forrásaink adósak maradnak annak dokumentálásával, hogy a település harmincas években létrehozott szabadfürdője miért szűnt

¹⁵ MNL VeML V.303.b.aa. Képviselő-testületi szabályrendelet a Balaton-part használatáról, 1938. január 26.

¹⁶ MNL VeML V.303.b.bb. 25/1946. Levél 1946-ból.

¹⁷ A fővárosból érkező Képesy család a megvásárolt parasztházat lebontva, egy a korábbihoz hasonló nyaralót emelt. Interjú Hudák Józsefnével.

¹⁸ MNL VeML V.303.b.bb. 860/1949. Az Országos Földhivatal határozata, 1949. május 2.

¹⁹ Schleicher 2018: 282–283.

²⁰ Az épület történetéről Gáti Tibor leveléből (Hudák Józsefné tulajdonában) értesülünk, aki 14 éves koráig, 1921 és 1929 között élt a településen, édesapjának – Geisler Józsefnek – a piarista uradalomban töltött gazdatiszti szolgálata idején. A levelet Gáti 1985-ben írta a község akkori plébánosának, Sallai Lászlónak, hogy a falu történetét kutató Steixner István munkáját segítse. A villát az 1910–1920-as években egy Pecsornyik nevű tábornok építtette. Az épületet tőle örökölte Molnárffy Béla huszárezredek, akit Gáti személyesen ismert. Molnárffy nyaralóteleppé kívánta fejleszteni az épületegyüttest, ám ehelyett súlyosan eladósodott, az épületet elárverezték, amelyet az igazságügyi tisztviselők szereztek meg. Az üdülő első említése a *Balatoni Kurír* 1935. október 9-i számában olvasható. Schleicher 2018: 122–123.

1. kép. A Pántlika-kastély a 20. század első felében (magántulajdon)

meg, vagy az mi módon került az üdülő tulajdonába. Feltételezhető, hogy ennek háttérében a II. világháború miatt elapadó források állhattak.²¹

Több interjúalanyom is kiemelte az igazságügyi tisztviselők üdülőjében nyaranta – a negyvenes évek végén és az ötvenes években – zajló élénk kulturális életet: az üdülő vezetője rendezvényeket, tánccmulatságot szervezett, és kuglipálya is épült. A falusi fiatalok alig várták a nyarakat, hogy ezeken a döntően a fiatalságot megmozgató eseményeken hétről hétre részt vehessenek. Ezek – több beszélgetőtársam vélekedése szerint is – az első olyan alkalmak voltak, ahol a helyi fiatalok a náluk nyaraló városi társaikkal szorosabb kapcsolatot létesíthettek, lehetőséget teremtve bizonyos viselkedési és egyéb szokások kölcsönös cseréjére.²²

Az erre az évtizedre vonatkozó adatokat egy ritkán alkalmazott forrástípus, a községről készült légi felvételek²³ elemzésének a lehetősége is színesítette. Ezekből kiderül, hogy az 1949-ben „balatoni stílusban” épült Nagy-féle víkendházat a következő évtizedben csak néhány nyaralóépület követte, azok is a község keleti szélén épültek. A nyaralóépületek száma az ötvenes években is még tíz alatt maradt, nem számolva azon néhány épületet, melyek az egyutcás falu jól lehatárolható struktúrájában helyezkedtek el. Interjúalanyaim egyike szerint az ötvenes évek két-három nyaralója – melyek a falutól keletre fekvő, később Levendulás

²¹ MNL VeML V.303.a.bb. 518/1949. Bejelentés, 1949. március 18.

²² Interjú Hudák Józsefnevel; interjú Horváth Péterrel.

²³ HM Zrínyi Nonprofit Kft. 1950–62/109., illetve <https://www.fentrol.hu/hu/legifoto/937590651-5566> 1959. szeptember 15. – utolsó letöltés: 2021. január 9.

nyaralótelepnek nevezett terület faluhoz közeli peremén épültek fel – mind az 1956 után a községbe került pilótákhoz köthető.²⁴

A fentiekből látható, hogy a falu vezetésében megérett az elhatározás, hogy a nyaralókultúrának – amely vélhetően a falu modernizációját is felgyorsította volna – ajtót nyissanak, ám az egymást erősítő különféle „körülmények” mindezt meggátolták. A kedvezőtlen birtokviszonyok, a piaristák üdülőfejlesztés terén tanúsított passzivitása, valamint a II. világháború is a gátló tényezők közé sorolhatók, és az ötvenes évek²⁵ sem hoztak pezsgést a település nyaralókultúrájába.

ÉRVEK ÉS ELLENÉRVEK, AVAGY EGY BALATONI KÖZSÉG ÜDÜLŐTELEPÜLÉSSÉ FEJLŐDÉSE

Az 1960-as évek elején tehát még a nyaralótelepek kialakítása előtt járunk. Az üdülőközönséget ekkor a négy kisebb tóparti kemping, a „Kisfenyves” területén lévő három úttörőtábor, illetve a kisszámú, nyaralóépülettel rendelkező vagy a faluban házat, szobát bérlő nyaralók adták.²⁶ A község akkori körorvosa – Józsa Tivadar – 1962. évi beszámolójában kérte a falu lakosságát, „hogymár most kezdjék meg az apró állatok elszoktatását a tilos területekről”, annál is inkább, mert ez nemcsak a törvény betartása miatt fontos, hanem egyben a gyermeküdülő gondnokának és vezetőinek minden évben megfogalmazott kérése is.²⁷ Ezt a tanács több ízben is a lakosság tudomására hozta,²⁸ gyakorlatilag az egész évtized során hangsúlyozva ennek jelentőségét az üdülőhellyé válás szempontjából. Józsa doktor úgy vélte, a falunak az egészségügyi kultúra terén még van hova fejlődnie, hiszen egy üdülőhelyi községgel szemben az elvárt normák szigorúbbak, úgyhogy a megkezdett és szépen alakuló tisztasági és rendezési munkát tovább kell folytatni.²⁹ A vegyesbolt zavartalan áruellátásának bonyolítása a nyári megnövekedett forgalomban a boltvezetőtől komoly felkészülést, szervezést igényelt, főként a legkeresettebb termékek, a kenyér, vaj, sör, töltelékáru, illetve a zöldségek biztosítása terén.³⁰

1962-ben zajlott a településtől keletre fekvő, már említett – a negyvenes–ötvenes években épült –, néhány épületből álló „üdülőtelep” villanyhálózat-bővítése,

²⁴ Két beszélgetőtársam is említette, hogy az ötvenes évek második felében mint nyaralótulajdonos, több repülőgéppilóta is a településre került, ennek miérettje egyikőjük sem tudott válasszolni. Interjú Hudák Józsefnél; interjú Vizoli Veronikával.

²⁵ Az évtized második felében évről évre sikerült apró lépéseket tenni a strand fejlesztése terén: hintákat, padokat helyeztek el, röplabdapálya épült. „Minden erőnkkel azon kell lennünk, hogy széppé tudjuk tenni községünk területén elterülő Balaton partot” – vélekedett Takács Imre VB-elnök. MNL VeML XXIII.726.a. 22. Tanács VB-ülés, 1959. június 29.

²⁶ MNL VeML XXIII.726.a. 13. Hámos Gyuláné üdülőhelyi előadó beszámolója, 1965 (dátum nélkül).

²⁷ MNL VeML XXIII.726.a. 10. 1962 (dátum nélkül).

²⁸ MNL VeML XXIII.726.a. 9. 20/1961. számú tanácshatározat.

²⁹ MNL VeML XXIII.726.a. 10. 1962 (dátum nélkül).

³⁰ MNL VeML XXIII.726.a. 9. Beszámoló az 1961. augusztus 18-i tanácsülésre.

részben társadalmi munkában. A balatonkenesei tévesz parkosítási brigádja végezte a strand és a sétány felújítási munkálatait. A tanács a strandot egy hinta felszerelésével, valamint – ügyelve a tisztasági elvárások betartására – tíz szemétkosár vásárlásával komfortosította.³¹

1963 fordulópont Akali történetében, mivel „a község üdülőhellyé lett nyilvánítva”.³² Az ennek kapcsán alkotott 1963/1–2. számú, az állattartás korlátozására irányuló tanácsrendeleteket – például a kacsák, libák április 15-től szeptember 30-ig kerített helyen történő tartása – több, a településen vezető tisztséget betöltő személy sem látta betarthatónak, mivel úgy vélték, a libák tartása tolluk miatt elengedhetetlen, őrzésük folyamatos megoldását ugyanakkor kivitelezhetetlennek tartották.³³ A kérdés kapcsán viták zajlottak, melyek következtében a községi tanács némileg módosította rendeleteit.³⁴

A község több „falusias jellemzőjének” – poros főutca, gyepűkerítések stb. – megszüntetésében a település vezetését a megyei tanácson keresztül a Balatoni Intéző Bizottság is támogatta.³⁵

Az 1963. májusi tanácsülési jegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy újabb strand-fejlesztés³⁶ zajlott, amelynek keretében a fürdőkabintokat csinosították, előre gyártott öltözőfülkéket helyeztek el, illetve virágokkal díszítették a strand területét. A fürdőidény a tervek szerint az időjárás alakulásának függvényében június 1-jén vagy 15-én vette volna kezdetét, a strand megnyitásával és a csónakkal rendelkező mentőszolgálat működésének megkezdésével.³⁷ Az üdülőhelyi előadói pozícióban ténykedő személyt a szomszédos Balatonudvari tanácsa foglalkoztatta, de praxisából két napot Akali fejlesztésének szentelt. Major Mária üdülőhelyi előadó 1964. évi bemutatkozó levelében hangsúlyozta a folyamatos fejlesztés szükségességét,

³¹ MNL VeML XXIII.726.a. 10. Horák István VB-elnök beszámolója, 1962. július 3.

³² MNL VeML XXIII.726.a. 11. 10/1963. számú tanácshatározat. A *Veszprémi Napló* települést bemutató cikkében szintén olvasható, hogy 1963-ban gyógy- és üdülőhellyé nyilvánították a falut. Nemesbüki András: Balatonakali. *Veszprémi Napló* 1968. április 26. 4.

³³ MNL VeML XXIII.726.a. 11. 1963. április 12-i tanácsülés II. napirend, Szabó Kálmán tanács- tag és Steixner István iskolaigazgató hozzászólása.

³⁴ „Balatonakali Község Tanácsa az 1/1963. számú tanácsrendelet módosítását rendeli el az alábbiak szerint: 4.§ 1. bekezdés helyébe a következő lép: Balatonakali területén magánháznaknál szárnyasállatot tartani egész évben csak zárt udvarban szabad. 4.§ 4. bekezdés: szarvasmarhákat és disznókat a csordánál való kihajtásnál a tulajdonos köteles a Zsidóközbe kihajtani, ahol a pásztor az állatokat átveszi. Kihajtás közben a tulajdonos köteles ügyelni arra, hogy a létesítményekben az állatok kárt ne okozzanak. Az állatok behajtása idején a tulajdonos köteles az állatait az utcán várni, hogy azok elköborolva kárt ne tehessenek.” MNL VeML XXIII.726.a. 11. 58/1963. számú tanácshatározat.

³⁵ MNL VeML XXIII.726.a. 11. Beszámoló a Hazafias Népfrent 1962. évi munkájáról, 1963. április 12. Az eredetileg 1931-ben alakult, majd megszüntetett BIB-et a balatoni fejlesztési feladatok koordinálására szervezték újjá 1957-ben. Wettstein 2018: 38.

³⁶ A strand szabadstrandként működött: MNL VeML XXIII.726.a. 11. Beszámoló a fürdőidényre történő felkészülésről, 1963. május 15.

³⁷ MNL VeML XXIII.726.a. 11. Beszámoló a fürdőidényre történő felkészülésről, 1963. május 15.

hozzátéve, hogy a strand fejlesztése az évenkénti bővítéssel vagy a strand mólója deszkáinak cseréjével jónak mondható.³⁸

A tanács végrehajtó bizottsága (VB) által megfogalmazott cél az volt, hogy a település a környék legkedveltebb üdülőhelyévé váljon, amihez úgy gondolták, sokat tehet hozzá – hiszen forrásokhoz juttatja a falut –, ha a BIB-bel minél jobb viszonyt alakítanak ki. Hoffmann Klára üdülőhelyi előadó erre a célra is hivatkozott, amikor arra kérte „a VB vezetőit, hogy hassanak oda, hogy lehetetlenné válhasson az, hogy egyes lakástulajdonosok szinte meg nem engedhető összegért adnak ki a nyári időnyben szobát. Ez elsősorban az üdülőközség hírnevét rontja.”³⁹

A falu vezetésének gondolkodásában egyfajta „csak azért is” szemlélet is megragadható volt, ami sértettségből táplálkozó tettvágyvá alakult a források alapján. Ez a sértettség az olyan kiszólásokból rajzolódik ki, mint amilyen Bolla Lajos tanácsnok hozzászólása volt az 1968. május 20-i tanácsülésen. Egy újságcikkre hivatkozott, amelyben az állt, hogy Akali a „Balaton Szaharája”⁴⁰ – és emellett érvelt, hogy időszerű lenne egy „oázis”, a vezetékes vízellátás kialakítása.⁴¹ Ezenkívül persze az sem zárható ki, hogy egyesekben a jó negyedszázaddal azelőtt a falura „aggatott”, ugyancsak kevésbé hízelgő „Abesszínia” ragadványnév is élénken munkálta az önképet.

A minél hatékonyabb működés érdekében a tanácstagokból külön üdülőhelyi bizottság alakult 1968-ban, amelynek az üdülőhelyi előadó munkájának támogatása, egyben ellenőrzése tartozott a feladatai közé.⁴² A mindenkori előadó feladata az üdülődíjak beszédésén túl – ami egyaránt terhelte a szobát kiadó helyi lakosokat, valamint a víkendház-tulajdonosokat – az üdülési feltételek javítása és az erre vonatkozó lépések kidolgozása volt. A tanács VB 1965. júliusi ülésén például kifogásolták a tanácstagok, hogy a magánházaknál nagyon magas áron adják ki a szobát a nyaralóknak. Úgy gondolták, ez rontja a falu híret és elriasztja az üdülőket.⁴³

Az első nyaralótelep (Levendulás nyaralótelep) kialakításának gondolatáról az 1963. novemberi tanácsülési jegyzőkönyv tanúskodik. Ekkor már megfogalmazódott a később megvalósult észak–déli utcahálózat terve, illetve a telkek méretének ügye is napirendre került, ugyanis volt olyan gondolat, amely szerint a túl nagy és drága parcellák a kispénzű nyaralni szándékozókat meggátolják a telekvásárlásban.⁴⁴ Levendulásnak a falutól keletre lévő, enyhe lejtésű, Balatonra lefutó domboldalt nevezték, ahol az állami gazdaság nagy kiterjedésű levenduláltetvény helyezkedett el.

³⁸ MNL VeML XXIII.726.a. 12. Major Mária bemutatkozó levele a tanácsülés számára, 1964. május 25.

³⁹ MNL VeML XXIII.726.a. 11. Beszámoló a fürdőidényre történő felkészülésről, 1963. május 15.

⁴⁰ Nemesbüki András: Balatonakali. *Veszprémi Napló* 1968. április 26. 4.

⁴¹ MNL VeML XXIII.726.a. 16. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1968. május 20.

⁴² MNL VeML XXIII.726.a. 16. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1968. május 20.

⁴³ MNL VeML XXIII.726.a. 13. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1965. június 20.

⁴⁴ MNL VeML XXIII.726.a. 11. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1963. november 15.

Wettstein Domonkos a nyaralótelepek kialakulási helye kapcsán az alábbi megállapítást teszi: „A vízparti ösközségek topográfiaihoz illeszkedő szerkezetét folytatták az üdülőterületek is, mint például Almádiiban, Csopakon vagy Akaliban.”⁴⁵ Csakugyan, a kevés, ténylegesen a vízpartra települt Balaton-parti település közé tartozó Akali esetében a hagyományos falumagtól előbb keletre (Levendulás), majd nyugatra (Csordás úti más néven Kuti réti) létesült nyaralótelep is a Balaton-parttal párhuzamosan épült ki.⁴⁶

A falunak a Levendulás parcellázási munkáinak elvégzéséhez nem volt elég fedezete, így OTP-hitel felvételére szorultak.⁴⁷ A tervek 43 hektár területen 120 telek kialakítására vonatkoztak.⁴⁸ A tanácsstagok körében hamarosan viták alakultak ki a tervekkel kapcsolatban. Többen nem helyeselték a csoportos telkek kimérését, hiszen – mint érveltek – a vendégek a város zsúfoltságából nem azért érkeznek a községbe, hogy itt is hasonló körülmények fogadják őket.⁴⁹

A csoportos telkek terve végül csak részben valósult meg, mivel az üdülőterületi épületek egyharmad-kétharmad arányban egyedi és csoportos (iker-) beépítésűek lettek. A nyaralótelkek értékesítése az OTP-n keresztül történt, ami a különböző városokból érkező nyaralótulajdonosok számára előnyös volt, hiszen a vásárlást az adott település OTP-fiókján keresztül bonyolíthatták le. Az OTP-hez befolyt vételár 50%-a került a település kasszájába, amit a további fejlesztésekbe kívántak visszaforgatni.⁵⁰

A Levendulás hosszadalmas, a pontatlanságok miatt több ízben is javításra szoruló⁵¹ parcellázása 1966-ban vette kezdetét,⁵² két ütemben zajlott, teljes kivitelezése, illetve út- és villanyhálózata végül 1969-ben készült el. A telkek értékesítése folyamatos volt, 1967-ben harminc nyaralóépületről számolt be a VB elnöke,⁵³ 1969-ből már negyven gazdára talált telekről értesülünk,⁵⁴ az igénylők sora pedig szinte „végtelen” volt.⁵⁵ Az üdülőtelepen az egyeztetési huzavonák után végül kétszázhatvan házhely kisajátítási és tervezési költségeire vett fel a tanács az OTP-től 600 000 forint kölcsönt.⁵⁶

⁴⁵ Wettstein 2018: 28.

⁴⁶ Részletesebben: Törő 2016: 238.

⁴⁷ Ez az összeg 100 000 Ft volt, amit a telekértékesítésekből többszörösen visszanyert a falu, hiszen a Levendulás területének felparcellázásából 3 millió forint bevétele származott. MNL VeML XXIII.726.a. 13. 40/1965. számú tanácshatározat, 1965. június 3.

⁴⁸ A balatoni települések egységes rendezését és fejlesztését az 1957-ben kiadott Balatonkörnyék Regionális Terve, valamint az 1959-ben elkészült Balatoni Építésügyi Szabályzat határozták meg. Wettstein 2018: 74.

⁴⁹ MNL VeML XXIII.726.a. 13. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1965. szeptember 10.

⁵⁰ MNL VeML XXIII.726.a. 17. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1969. május 12.

⁵¹ MNL VeML XXIII.726.a. 15. Beszámoló a községi tanács ülésére, 1967. szeptember 15.

⁵² MNL VeML XXIII.726.a. 14. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1966. május 16.

⁵³ MNL VeML XXIII.726.a. 15. Bóka István beszámolója az üdülőhelyi feladatok előkészítéséről, 1967. május 12.

⁵⁴ MNL VeML XXIII.726.a. 17. Bóka István VB-elnök beszámolója, 1969. január 3.

⁵⁵ MNL VeML XXIII.726.a. 14. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1966. január 8.

⁵⁶ MNL VeML XXIII.726.a. 15. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1967. május 12.

Mindezzel párhuzamosan zajlott a falu idegenforgalmi infrastruktúrájának fejlesztése is. Mind a strandon, mind a parti sétányon több ezer köbméternyi homokot használtak fel a part feltöltéséhez, amit elsősorban a kagylók elszaporodása – és a fürdőzők lábának rendszeres sebesülése – indokolt.⁵⁷

A falu nyugati peremén lévő Csordás úti dűlő nyaralótelepként történő hasznosítására 1968-ban történt meg az első lépés: a tanács megrendelte a terület ház-helyrendezési tervét, majd határozatot hozott arról, hogy 1969-ben kezdődjenek meg a telekkimérési munkák.⁵⁸ A községi tanácsok átszervezése miatt Balatonakaliban megszűnt (a szomszédos Balatonudvariba került) az önálló helyi döntéshozói testület, ami azt eredményezte, hogy a munkálatok csak a tervezettnél némiképp később, az 1970-es évek elején indultak meg.

A levéltári forrásokból jól kirajzolódik, hogy a falu megváltozott, üdülőterületi státuszához történő alkalmazkodás nem ment egyik pillanatról a másikra. A falu vezetése részéről kétféle gyakorlat figyelhető meg, melyek közül az egyik a folyamatos törekvés a nyaralók igényeinek (illetve az üdülőterületi szabályoknak) való megfelelésre, a másik ezek jogosságának kétségbe vonása, tekintettel arra, hogy az igények érvényesítése a falu lakosságának több gyakorlatát is korlátozza, vagy megszünteti.

Úgy tűnik, az üdülőterületi szereppel járó kötelezettségek betartását és betartatását eleinte a falu vezetése sem látta feltétlenül indokoltnak. A község életében ez olyan átmeneti korszakot eredményezett, ahol a Balaton használatában a hagyományos és az új gyakorlat párhuzamosan élt egymás mellett. A tanácsstagok részéről ugyan tetten érhető volt az igyekezet, hogy a falu megfeleljen az üdülőhelyi kritériumoknak, ám kinyilvánították azt is, hogy „a községben nincs annyi nyaraló, hogy erre ilyen mértékben szükség volna”.⁵⁹ A jegyzőkönyvekből kiderül, hogy a hatvanas éveket végigkísérik a libák fürdetése, legeltetése és a szarvasmarhák Balatonban deleltetése elleni folyvást visszatérő szabályozások, tiltások.⁶⁰ Azt a község vezetői egyértelműen helyeselték, hogy az üdülőhely rendjét szabályozni kell, de voltak olyan szempontok, amelyeket még nem tartottak alkalmazhatónak, egyszerűen úgy gondolták, hogy az állattartás elsőbbséget élvez. Így fordulhatott elő, hogy az állattartás korlátozására tett kísérletek teljes sikeréig (1960-as évek vége) itt is megfigyelhető a Schleicher Vera által több településről

⁵⁷ MNL VeML XXIII.726.a. 16. Beszámoló az 1968. július 8-i tanácsülésre; valamint uo. 726.a. 17. Jelentés a községi tanács lejárt határidejű határozatainak végrehajtásáról, 20/1969. számú határozat, 1969. december 20.

⁵⁸ A tanácsülési iratokból nem derül ki, hogy mindegyik a megnövekedett nyaralói igények, a hosszú távra tervezés, netán – a megyei vezetés vagy az OTP felől érkező – politikai nyomásgyakorlás miatt volt-e szükség. Varga Kálmán tanácsstag hozzászólásában nehezményezte, hogy addig, míg a Levendulásban minden területet nem értékesítettek, nem kellett volna új parcellákat kialakítani a falu másik végén a termőterületek rovására. MNL VeML XXIII.726.a. 16. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1968. szeptember 9.

⁵⁹ MNL VeML XXIII.726.a. 11. 1963. április 12-i tanácsülés II. napirend, Szabó Kálmán tanácsstag hozzászólása.

⁶⁰ MNL VeML XXIII.726.a. 16. Beszámoló a községi tanács 1968. március 11-i ülésére.

leírt jelenség, miszerint a „közös ember- és állatfürdőhelyek sokáig párhuzamosan működtek a kiépített, belépti díjas fürdőtelepi strandokkal”, bár ez Balatonakali esetében elnevezésekben nem rögzült.⁶¹

AJÁNLOTT TERVEK – EGYÉNI ÖTLETEK

Az alábbiakban néhány példa segítségével bemutatom, miként zajlott a nyaralók építése, és milyen együttműködési lehetőségek kínálóztak ennek során az építkezők számára. Mindezek megismeréséhez több nyaralótulajdonost is segítségül hívtam, akik közül néhányan rendelkezésemre bocsátották gondosan megőrzött családi iratanyagukat is. Több üdültulajdonos család fotóalbumában is búvárkodhattam tehát, melyekben a tárgyalt jelenséget remekül megidéző fényképek lapultak, nemcsak „épületdokumentációs” szempontból, hanem – a Haldrup–Larsen-szerzőpárostól kölcsönözve a kifejezést – azt az „örömteli »családiasságot«”⁶² is tükrözve, amit a „második otthonban” töltött időszak jelentett számukra.

A település vezetése a Levendulás parcellázását 1965-ben⁶³ rendelte meg a VÁTI-tól,⁶⁴ amelynek elkészítésével Csorba Zoltán építészmérnököt bízták meg.⁶⁵ Csorba rövid cikkben összegezte a „kísérleti nyaralótelep” tanulságait.⁶⁶ Céljuk egy rendezett, egységes képet mutató, típusstervek alapján felépülő nyaralótelep létrehozása volt, amit döntően sorház típusok alkalmazásával szándékoztak kialakítani.⁶⁷ A sorházak jellegükönél fogva „formatartóbbak”, kevesebb mozgásteret engednek az egyéni elképzeléseknek, így alkalmazásuk révén az adott utca, telep képe is egységesebb lesz. A sorházas vagy ikerbeépítéseknel az egybetartozó épületek tulajdonosainak közösen kellett meghatározniuk az ingatlan

⁶¹ Schleicher 2010: 73.

⁶² Haldrup–Larsen 2012: 292.

⁶³ Tanulmányukban Hegedűs és Manchin épp ezt az évet határozza meg az „üdülőterületek expanziójának” a kezdőévéként. Hegedűs–Manchin 1987: 252.

⁶⁴ Városépítési Tudományos és Tervező Intézet.

⁶⁵ Itt érdemes megjegyezni azt a több beszélgetésben is előjövő információt – amelynek hitelessége levéltári forrásokkal egyelőre (hiszen témám szempontjából nem oly jelentőségű) nem került tisztázásra –, miszerint a tanács eredetileg helyi kötődésű mérnökkel kívánta a falu, egyben az üdülőtelep fejlesztési, kialakítási tervét elkészíteni – jómagam is láthattam e tervrajzot –, mely szerintük élhetőbb környezetet teremtett volna a nyaralók számára. Elmondásuk szerint ezt azonban a megyei vezetés (Pap Jánossal az élén) lesöpörte az asztalról, olyan terv elkészültét támogatva, amely – a nagyobb haszon reményében – sokkal több értékesíthető parcella kialakítását tartalmazza. A visszaemlékezések szerint a parcellák értékesítéséből származó bevétel egy része így a megyei tanácshoz vándorolt (Pálmüller József iratanyaga; interjú Pálmüller Józseffel). Párhuzamul lásd Hegedűs–Manchin 1987: 263–266.

⁶⁶ Csorba 1977.

⁶⁷ A Levendulás északi részén egyedi telkeket alakítottak ki, bár amint a tanulmányból később kiderül, ikernyaralók ott is létesültek. A telep déli részén azonban csak meghatározott terv alapján, a tervbíró bizottság által elfogadott típusokat lehetett (volna) megépíteni. MNL VeML XXIII.726.a. 16. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1968. szeptember 9.

típusát. Amennyiben az épületek nem szinkronban épültek, úgy a későbbi építetőknek – elviekben legalábbis – igazodniuk kellett a már meglévő nyaralókhoz. Mindebben segítségükre volt az a remek távlati képeket is tartalmazó tervfüzet-sorozat, amely ötvenkétféle kategóriával (épülettípussal) kívánta az építeni szándékozók igényeit kielégíteni.⁶⁸ Az Építésügyi Minisztérium Típustervező Intézetének irányításával a Magyar Építőművészek Szövetségének tagjai – olyan elismert szakemberek, mint például Callmeyer Ferenc – készítették a négyzetméterenként csoportosított (30–40, 50–60, 60–100 m²) terveket.⁶⁹ Emellett később, a hetvenes években a Veszprém Megyei Tanácsi Tervező Vállalat által kidolgozott, hétvégi házakra vonatkozó ún. ajánlott tervek gyűjteménye is útmutatóul szolgált.

Csorbától megtudjuk, hogy a Levendulás területén az ajánlott tervek közül a sorházas beépítésre is alkalmasnak vélt „Bodza”, „Gyékény”, valamint „Hínár” fantázianevű típusok kerültek kiválasztásra. Ezekről a tulajdonosok hivatalosan nem térhettek el. Csorba megjegyzi, az építetők nagy része a tervet betartotta, egyúttal hangsúlyozza, hogy ebben a tanács előkészítő és koordináló munkája dicsérhető.⁷⁰

Jellemző, hogy építésük óta a vizsgált jelenség színteréül szolgáló nyaralóépületek belső elrendezésüket tekintve legalább egyszer átépültek, cserélődtek, modernizálódtak. Ennek ellenére néha olyan kulcsinformációkat tartalmazó források is megőrződtek, melyek adatait sem a levéltári források, sem a szakirodalom alapján nem lehetne rekonstruálni.

A Levendulás nyaralótelepen üdülő budapesti Dévényi család közel hatvan éve őrzi azt a kávéfoltos, összefirkált „katalógust”,⁷¹ melyből nemcsak a mintául szolgáló eredeti, „Gyékény” fantázianevű típussterv ismerhető meg, hanem a terven eszközölt módosítások is lekövethetők, hiszen a füzetben szereplő tervet rajzolták át, saját elképzelésük szerint.⁷² E páratlan kordokumentum jól szemlélteti az üdültulajdonosok nyaralóépületeikkel kapcsolatos közgondolkodását: a tervek csupán iránymutatók, szubjektív (át)értelmezésükre, saját igényre alakításukra a „rendszer” – ha hallgatólagosan is, de – lehetőséget adott, hiszen „egységes beruházó nem volt a területen”.⁷³ Mindez azonban a ház külső megjelenését jelentősen nem módosította, így a telep tervezőinek az irányelve sem sérült, hiszen a „nyaralótelep [...] egységes képet mutat”.⁷⁴

A terepmunka tapasztalatai alapján a gyakorlatban szinte minden esetben előfordultak kisebb-nagyobb változtatások, így az egyes típusok helyszíni beazonosítása is meglehetősen problematikus, még azoknál a nyaralóépületeknél is,

⁶⁸ Tóth (szerk.) 1974: 316.

⁶⁹ N. N. 1965a.

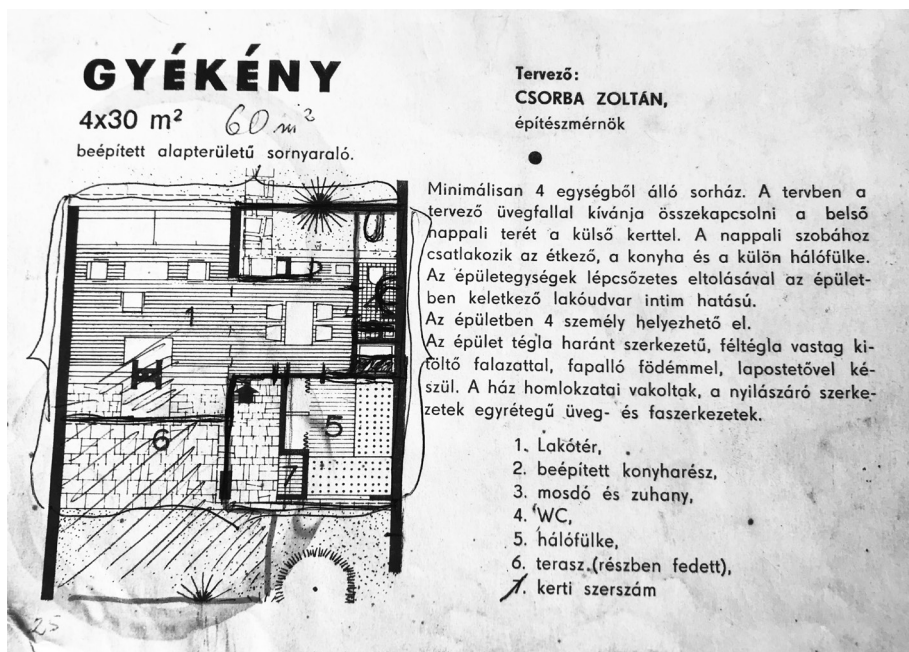
⁷⁰ Csorba 1977.

⁷¹ N. N. 1965b.

⁷² A típustervfüzet Csorba cikkét is pontosította annyiban, hogy megtudtuk, nemcsak a telep megálmodója, hanem a „Gyékény”, valamint a „Hínár” fantázianevű épülettípusok tervezője is ő volt.

⁷³ Csorba 1977: 35.

⁷⁴ Csorba 1977: 35.

2. kép. Kézzel „áttervezett” alaprajz, Levendulás nyaralótelep, Balatonakali (a Dévényi család tulajdonában)

ahol az öt évtizeddel ezelőtti struktúrához képest láthatóan nem zajlottak jelentős átalakítások. Ez egyszerűen abból adódik, hogy már az építésnél úgy módosítottak az épületen, hogy azt a „nagy könyvben megírt” típusnak teljes biztonsággal nem lehet megfeleltetni (az ajtó helyét felcserélték az ablakéval, két ablak helyett három nyílás került a déli falra stb.), ugyanakkor jellegüket megtartva, jelentős hasonlóságot mutatnak a különböző típusstervek átdolgozása révén létrehozott épületek. Balatonakali nyaralóépületeit vizsgálva a Levendulás telepi hármason kívül mindössze egy típusnyaralót lehet viszonylagos biztonsággal beazonosítani.⁷⁵ Vélhetően számuk eredetileg ennél jóval több volt, ám beazonosításukat a későbbi átalakítások gátolják, ráadásul a feladatban sem a levéltári, sem a családi források nem segítenek. Annyi azonban bizonyos, hogy az épületek eleve nagy százalékban egyéni tervek alapján készültek.⁷⁶

A hatóság a változtatásokkal megépült nyaralókat némi pénzbírsággal sújthatta ugyan, de a lakhatási engedély megadását mindez nem befolyásolta. Volt olyan adatközlőm, aki nevetve mesélte, hogy természetesen megszegték a szabályokat, de ez csupán kisebb összegű büntetést vont maga után.⁷⁷ Sokan a hetvenes

⁷⁵ E típus a Dul Dezső tervezte „Fagyöngy” elnevezésű nyaraló, melynek képviselőjével a Csordás úti nyaralótelepen találkoztam. Vö. Callmeyer–Rojkó 1972: 62.

⁷⁶ Bővebben: Törő 2016: 239–244.

⁷⁷ A jelenségről párhuzamként lásd Hegedűs–Manchin 1987: 272–273.

3. kép. Alapkitűzés a sufni tővében, Csordás úti nyaralótelep, Balatonakali (a Puskás család tulajdonában)

évek első felében néhány évre életbe lépő építési tilalom ellenére is építkeztek – éppen akkor sikerült alapanyagokhoz jutniuk –, „de fizettük a büntetést, és kész”.⁷⁸ Ugyanakkor többen épp azért bosszankodtak, hogy annak idején túlságosan tisztelték a megkötéseket, így több olyan változtatást is elmulasztottak az épületen, amelyeket utólag belegondolva ők is felvállalhattak volna.⁷⁹

A Gesztesi család által épített ikernyaraló első néhány évének története nem egyedi eset a nyaralótelepek kontextusában. Jól tükrözi, milyen lépések vezettek odáig, hogy egy-egy, a fűzetekből kiválasztott háztípus végül „valamilyen formában” megépült:

„Egyik osztálytársam szüleivel vettük meg ezt a telket. Erről van egy eredeti adásvételi szerződés is. Ezután K.-ék eladták, mert anyagi gondjaik támadtak. Majd megvette tőlük D. E. és felesége. Ők először nagy lelkesedéssel vetették bele magukat a tervezésbe. Arra is emlékszem, hogy ők nagyobb, 40 m²-es házat szerettek volna, édesapám kisebbet, 30 m²-est. Itt volt némi vita, de apám belement a nagyobb alapterületűbe. Ekkor valami családi gond támadt D.-éknál, és el kellett adni a részüket. Ekkor jött a képbe apám öccse, Gesztesi J. Neki elejétől kezdve felajánlották a telket, de nem kérte. Ekkor mégis megtetszett neki, és harmadjára megvette. Ekkor már úgy emlékszem, a 30 m²-es részünk felépült, de még nem volt lakható. Az építkezés

⁷⁸ Interjú Dénes Lajosnéval.

⁷⁹ Interjú Puskás Vilmosmal.

4. kép. A mester felügyel, Csordás úti nyaralótelep, Vak Bottyán utca, Balatonakali (a Pus-kás család tulajdonában)

1972–1974-ig tartott. 1974-ben már lakható volt, vakolatlanul. Ezután folyamatosan mindig valami elkészült. Legutoljára a kert.”⁸⁰

A nyaralóépületek zömükben két-három nyár alatt, jelentős családi, baráti összefogás eredményeként épültek fel.⁸¹ Legtöbb beszélgetőtársam kiemelte, hogy a tavaszi jó idők beálltától kezdve a hétvégeket is gyakran az építkezéssel, vagy legalábbis annak előkészítésével töltötte a család, gyakran évekig sátrazva, vagy ilyen-olyan állapotú faházakban, fészker jellegű építményekben húzva meg magukat.

Az építkezés, melynek fő időszaka természetesen a nyár volt, a visszaemlékezésekben általában egy „nagy buliként” jelenik meg.

„Bontott dolgokból ment minden.”⁸²

„Barátaim, rokonok, mi kiástuk az alapot, itt sátraztunk, fiatalok voltunk. Apraja-nagyja dolgozott. Egy szövetkezetben dolgoztam, ahol azért lehetett „fuserálni”⁸³. [...] Aki a nyolc órába belesűrítette a plusz munkát, az a dupláját megkereste a fizetésének. Volt itt az utcában egy kőműves srác [szintén nyaralótulajdonos], ő épített itt mindent. [...] Ő is hozta a családját, mi is.”⁸⁴

⁸⁰ Interjú Zoltainé Gesztesi Katalinnal.

⁸¹ Részletesebben: Törő 2020: 239–244.

⁸² Interjú Samarus Istvánnal.

⁸³ A jelenségről: Valuch 2006: 120.

⁸⁴ Interjú Ūrögi Jánossal.

5. kép. *Épül a „Gyékény” (a Dévényi család tulajdonában)*

„Az építkezéseken kőműves gyakorlatilag csak akkor dolgozott, amikor a falakat felhúzták, illetve a tetőt betonozták. Egyfelől csupán erre volt pénzük, másrészt »nem is volt divat«⁸⁵ iparost fogadni.”⁸⁶

A nyaralóépületek a kölcsönös segítségnyújtáson alapuló társasmunkák rendszerében, vagy ahogy minden interjúalanyom jellemezte, kalákában épültek. Az építők számára értéktöbbletet jelentett az a tudat, hogy azok az épületek, melyekben nyaraikat töltötték, „az ő munkájuk gyümölcsei”,⁸⁷ saját fáradozásuk révén születtek meg, s váltak második otthonaikká.⁸⁸ A nyaralóépületek építésének időszakában mindenki ugyanúgy „melózott”, „gürizett” nyaralója felépítésén, semmi különbség nem mutatkozott a vállalati középvezető és a szerszámgyártó, az óvónő és a gépészmérnök között. Így a munka – az üdülők felfogásában – homogenizálta a különben eltérő társadalmi osztályokból érkezőket, ami alapul

⁸⁵ Interjú Almássy Károlynéval.

⁸⁶ Törő 2016: 243.

⁸⁷ Németh Szandra a nyaralóépítések egyéni motivációit vizsgáló tanulmányában kitér „a létrehozás élményének” motiváló hatására, ám elemzésében ez a víkendház körüli tevékeny időtöltésre vonatkozik, magát a nyaraló építését – érthető módon, hiszen kérdésfelvetése másra irányult – nem vizsgálja ebből a szempontból. Németh 2016.

⁸⁸ Az üdülőtulajdonosok egyöntetűen hangsúlyozták, hogy nyaralójuktól semmi pénzért nem válnának meg, hiszen „életük egyik művének” tartják azokat. A nyaraló kapcsán érzett „értéktöbbletről” Iina Wahlström is beszámol, bár az általa vizsgált jelenségben ezt a családi múltból táplálkozó kötődések alakítják. Wahlström 2008: 89.

szolgált ahhoz, hogy Akali hatvanas–hetvenes években létrejövő nyaralótelepein összetartó közösségek formálódtak.⁸⁹

TALÁLKOZÁS A BALATONNÁL

Balatonakaliban a turizmus jelensége egy évtized alatt felforgatta és végérvényesen megváltoztatta a település arculatát, és sok tekintetben kulturális, gazdasági jellemzőit is. Az alábbiakban néhány példa segítségével arra kívánok rávilágítani, milyen kölcsönhatások jellemezték a két népesség, a helyi lakosság és a nyaralók viszonyrendszerét, melyek voltak a találkozás színterei, ahol és amiben ezek a jellegzetességek felszínre kerülhettek, akár máig hatóan befolyásolva az egymásról alkotott képet.

A két népesség kapcsolatrendszerét sokkal inkább az együttműködés, a kölcsönös tanulás, semmint a vetélkedés vagy a nyílt konfliktusok jellemezték, ám bizonyos tekintetben a „határ” átjárhatatlannak bizonyult. A hatvanas évek tanácsülési jegyzőkönyvei és más források – bár nyilvánvaló tényekre reflektálnak – például arra engednek következtetni, hogy az első években még bizalmatlan, előítéletes légkör uralkodott. A falu előljárósága szerint nyaranta nagyobb rendőri jelenlét volt szükséges, a bűncselekményeket elkövető, a faluban felbukkanó „huligánok, stopposok” miatt. „Nagyon helyes volna, ha a lovas rendőrség fennállna a Balaton partján. [...] Németh Ilona, a hazafias népfront titkára szerint büntetni kéne azokat, akik a strandfelszereléseket és a bójákat rongálják, a zászlókat eltüntetik.”⁹⁰

A települést plébánosként ötvenhat évig szolgáló Sallai László címzetes prépost, kanonok, esperes tevékenysége nem kizárólag a római katolikus hívek pasztorálására szorítkozott, a közösségi élet aktív résztvevőjeként érzékeny volt minden, a település lakosságát érintő jelenségre. Nevével hozzászólóként rendszeresen találkozhatunk a község tanácsülési jegyzőkönyveiben is. Sallai már a negyvenes évek végén figyelmeztetett az ifjúság erkölcsi romlására, melyet ő a nyaralók egy részének viselkedésével magyarázott.⁹¹ Interpretációjában a fesztelen nyár volt az az időszak, amikor a Balaton-parton a helyiek és nyaralók közti találkozások révén a két világ különbségei könnyedén artikulálódtak.⁹²

⁸⁹ Törő 2016: 244–245.

⁹⁰ MNL VeML XXIII.726.a. 12. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1964. március 23.

⁹¹ VFL VI.24. 6. doboz 22/1949. Beszámoló az akali plébánia életéről.

⁹² A nyári mozilátogatás „sok rombolást visz véghez a gyermekekben”, pedig sok olyan film is van, melyeknek megtekintése nevelő hatású lenne – vélekedett a plébános. Mások az egyre „elharapódzó” cigarettázásban látták az ifjúság legnagyobb problémáját, amit elsősorban azért láttak veszélyesnek, mert az akkoriban szinte kivétel nélkül nádtetős házakból álló településen könnyen balesetet is okozhattak. MNL VeML XXIII.726.a. 13. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1965. június 20.

A Balaton együttes használata a feszültség kialakulása mellett egyben lehetőséget teremtett a kölcsönös tanulásra is.⁹³ A nyaralóépületek használatának intenzitása és ritmusa életkoronként eltérő volt.⁹⁴ A gyermekkor ebből a szempontból kiemelt jelentőséggel bírt, több adatközlőm kiemelte, hogy gyermekeik egész nyarakat az akali víkendházban töltöttek, „itt nőttek fel”.⁹⁵ És ha már itt voltak, ismerkedtek a korukbeli helyi gyermekekkel. Rendszeresen játszottak együtt, részt vettek egymás tevékenységeiben, úgy is, hogy szülei között semmiféle kapcsolat nem állt fenn.⁹⁶ „Ők nem jöttek úgy le a vízre, mint mi, pesti gyerekek”⁹⁷ – mutat rá a helyiek és a nyaralók Balaton-használatának – a vizsgált időszakban jellemző – különbségeire egy a településen az 1950-es évek óta nyaraló beszélgetőtársam.

Magának a Balaton melletti nyaralásnak az első számú motíváló tényezője maga a tó mint rekreációs tér volt.⁹⁸ A feltárt levéltári forrásokból jól kirajzolódik, hogy a település lakossága – amelynek gyakorlatából persze szintén nem hiányzott a tóban fürdőzés – a Balaton előnyeit egészen másban látta még az 1960-as években is.⁹⁹

A nyaralótulajdonosok visszaemlékezései alapján a tóban és a tó partján kialakuló kölcsönhatások rendszerét az alábbi példákkal érzékeltetem. Mindkét fél igyekezett tanulni a másiktól: míg a nyaralók gyermekei esetenként úszóleckét adtak helyi kortársaiknak, addig az akali fiúk speciális halfogási technikákra tanították meg városi barátaikat. Horgászni ugyan jártak a helyiek, de az úzásban nem érték utol a pesti lányokat az akali fiúk. A strandon még a vízimentő sem tudott úszni, pedig halászember volt.¹⁰⁰ Egyikük kedvenc halfogási „technikájának” számított, amit akali kortársaitól lesett el: „a Csordaútba a deleltetés után kézzel fogtuk a vörösszárnyú keszegeket, amit aztán fűzfára felfűzve vittünk haza”.¹⁰¹

„Az úzás mint készség a turizmus terjedésével értékelődött fel. [...] A turizmus szempontjából passzív községekben, így pl. Paloznokon, Lovason, [ilyennek számított Akali is] ez a folyamat csak a vizsgált korszak [az 1960-as évek] vége felé indult meg.”¹⁰² A folyamat beindítóit a visszaemlékezések szerint a gyermekek voltak, szülei csak elvétve merészkedtek a vízbe.¹⁰³

⁹³ Sallai László tapasztalatait első kézből gyűjtötte, ugyanis ellentétben a helyi felnőtt lakosság nagy részével, rendszeres látogatója volt a strandnak. Interjú Horváth Péterrel.

⁹⁴ Löfgren 1999: 132–134.

⁹⁵ Részletesebben: Törő 2020: 164–166.

⁹⁶ Vö. Schleicher 2018: 184.

⁹⁷ Interjú Horváth Péterrel.

⁹⁸ Törő 2016: 236–239.

⁹⁹ A Balaton helyiek által történő hagyományos használatáról bővebben: Törő 2016: 232–233.

¹⁰⁰ Interjú Vizoli Veronikával; interjú Horváth Péterrel.

¹⁰¹ Interjú Horváth Péterrel.

¹⁰² Schleicher 2018: 233.

¹⁰³ A vizsgált időszakban zajlott Balatonakali társadalmi átrendeződése, amelynek során az őslakosság aktív korú tagjainak jelentős része fokozatosan elvándorolt a településről, ezzel párhuzamosan az állami gazdaság kötelékébe főként a Balaton-felvidék háttértelepüléseiről, valamint Zala és Vas megyéből érkeztek – a korszak során nagy számban letelepedő – idénymunkások.

6. kép. „A Balaton szerelmesei voltunk” (a Dévényi család tulajdonában)

„Akkor még nem értékelték a Balatont [...] nem volt az a nagy ceremónia, mint ami most van a Balatonon. Lejárogattunk mink is, lejárógattunk, lehoztuk a szennyes ruhát, itt mostuk ki. Én egyszer belementem, de hidegellettem a vizet és nem mentem bele többet, azóta sose.”¹⁰⁴

Már a nyaralók megjelenésének korai időszakában jellemzőnek számított, hogy a település lakossága szolgáltatóként jelent meg a két csoport kapcsolatrendszerében: „K. S. mamája főzött ránk, mikor nálunk nem volt erre lehetőség.”¹⁰⁵ „A falusiaktól rendszeresen hoztunk tojást, tejet, ilyesmit.”¹⁰⁶ Ezek a kapcsolatok döntően spontán ismeretség útján formálódtak, de még a tanácsülési jegyzőkönyvekben is van utalás egy napjainkig jellemző típusára, a helyi „kulcsos” szerepkörére, aki tavasztól őszig kezeli a füvet, elvégzi az aktuális javításokat, illetve télen is szemmel tartja az épületet.¹⁰⁷

Az interjúk tanúsága szerint az akali őslakosság férfi tagjai tudtak úszni, jellemzően a horgászattal és az orvhalászattal összefüggésben, ám a nőkről mindez nem volt elmondható. A hatvan–hetvenes években a faluban letelepedő népességre egyáltalán nem volt jellemző – a mosást, az aratáskor zajló csapatos fürdözést vagy az évi egyszeri Balaton-parti „korzózást” leszámítva –, hogy a turizmus szempontjai szerint éljenek a tó nyújtotta lehetőségekkel. Interjú Bíró Gézánnal; interjú Koncz Imrénével. Vö. Schleicher 2018: 237.

¹⁰⁴ Interjú Bakonyi Istvánnal, aki az 1950-es években egy göcseji településről került Akaliba.

¹⁰⁵ Interjú Horváth Péterrel.

¹⁰⁶ Interjú Páris Józseffel.

¹⁰⁷ Azok a tulajdonosok, akik nem tartózkodnak mindig a településen, kötelesek kijelölni valakit a telek és az épület kezelésére. MNL VeML XXIII.726.a. 14. Hámos Gyuláné üdülőhelyi

A korszakban a szobakiadás a helyi lakosság körében elterjedt gyakorlatnak számított, még Sallai plébános levelezéséből is értesülünk a jelenségről.¹⁰⁸ Az egy-egy szobát, kerti kisházat vagy sátorhelyet bérlő nyaralók gyakran évtizedekig visszatérő vendégei voltak „szállásadó családjaiknak”. Ilyen volt a budapesti nyugdíjas Gottics házaspár is, akik tavasztól ősziig laktak Kemendyék nyári konyhájában, és főképp horgászszenvendélyüknek hódoltak. Az azóta elhunyt idős házaspárral kialakult jó kapcsolatra emlékeztet az a becsben tartott fénykép is, melyen ők és az akali család gyermekei láthatók.¹⁰⁹ Előfordult, ám nem volt általános, hogy a hozzájuk hasonló vendégekből idővel saját víkendházzal rendelkező nyaralótulajdonosok váltak, akik egy-egy elhúzódó felújítás vagy téli látogatás idején újra igénybe vették falusi barátaik, ismerőseik szálláshelyeit.

Az akali „második otthon” mint antistrukturális tér felért egyfajta inkognitóba vonulással, s olyan cselekmények elvégzésére is lehetőséget kínált az itt nyaralók számára, melyekre otthon esetleg nem lett volna módjuk, ilyennek számított például a vallásgyakorlás is.¹¹⁰ „Mi itt, a faluba kereszteltük a gyereket, így nem volt belőle gond”¹¹¹ – vallott Ürögi János a korszakban a nyaralótársadalom körében bevettnek számító gyakorlatról. Szintén Sallai László hagyatékából értesülhetünk arról, hogy ő maga is felismerhette mindennek jelentőségét a nyaralótársadalom részéről, hiszen az *Új Ember* szerkesztőségét már az üdülőszezont megelőzően tájékoztatta a nyári miserendről, valamint külön nyomtatványon is köszöntötte, egyúttal misére hívta a településre érkező nyaralótulajdonosokat.¹¹² Több beszélgetőtársam is hangsúlyozta a templomi találkozások révén a helyiek és a nyaralók közt kialakult kölcsönös szimpátiát, ami mögött – gyakran kimondatlanul is – a közös világnézet sejtése húzódott. Többen napjainkig számon tartják azokat a nyaralótulajdonosokat, akik nagy „templomba járóként” már „annak idején” is részt vettek az egyházi alkalmakon.¹¹³

Az üdülőépítés időszakában a nyaralók és a helyiek közti munkakapcsolatok nem voltak jellemzőek, hiszen az épületek néhány kivételtől eltekintve „külső segítség nélkül”,¹¹⁴ önerőből épültek. A későbbiekben ez megváltozott, hiszen a nyaralótelep folytonos munkaalkalmat biztosított a helybeli maszekoknak, iparosoknak, a fűnyírástól kezdve a villanszerelésig. „Én nekem nem volt velük

---

előadó levele, 1966 (dátum nélkül).

¹⁰⁸ „Földije, Laci bácsi biztatására fordulok önhöz! [...] Van-e a plébánián kiadó szoba? [...] Ellen-szenves lenne valami divatos, zajos helyen.” Részlet Simon Emilné budapesti lakos 1962. július 20-án kelt leveléből. VFL VIII.44. 1962. Az elmondások szerint Sallai elsősorban barátait, ismerőseit látta vendégül a plébánia vendégszobájában. Interjú Kemendy Miklóssal.

¹⁰⁹ Interjú Kemendy Miklóssal. Gottics László hínárvágó kaszáját is megőrizte az akali család, amit a csónakutak és kedvenc horgászhelyei kitarakítására használt. A tárgy a Laczkó Dezső Múzeum néprajzi gyűjteményét gazdagítja.

¹¹⁰ Vö. Törő 2016: 247.

¹¹¹ Interjú Ürögi Jánossal.

¹¹² VFL VIII.44. 166/1971; uo. 1972. június 15.

¹¹³ Interjú Bakonyi Istvánnéval; interjú Hudák Józsefnével.

¹¹⁴ Interjú Samarus Istvánnal.

7. kép. Közös fotó az asznapi zsákmánnyal Kemendyék udvarán az 1980-as évek első feléből (a Kemendy család tulajdonában)

bajom sose, az én uram nagyon sok helyen dolgozott.”¹¹⁵ „Nagyon sok ember jön ide, aki a központi tartalékból tud hozni”¹¹⁶ – nyugtázta az akkori tanácselnök a településen megjelenő új népesség várható „hozádékát”.¹¹⁷

Az előnyserzés bizonyos példái a településen is megjelentek. Több, a MÁV-nál magasabb beosztásban dolgozó nyaralótulajdonos érdeme volt, hogy befolyásukat érvényesítve elérték: minden, a Budapest–Tapolca-vonalon közlekedő vonatjárat (sebes, személy) álljon meg a balatonakali–dörgicsei vasútállomáson.¹¹⁸ Ezzel kedvezőbbé tették üdülőtársaik – és természetesen a falu lakói – számára a közlekedést, ami a falu presztízsét, vonzerejét is növelte.

A nyaralótulajdonosokkal készített interjúk elemzéséből kiderült, hogy más a vezetéssel és a helyi lakossággal való kapcsolatuk.¹¹⁹ A nyaralók meglátása sze-

¹¹⁵ Interjú Bakonyi Istvánnéval.

¹¹⁶ MNL VeML XXIII.726.a. 16. Tanácsülési jegyzőkönyv, 1968. május 20.

¹¹⁷ Párhuzamul lásd Hegedűs–Manchin 1987: 261–262.

¹¹⁸ A MÁV forgalmi osztályán forgalomszakértőként vezető tisztségben dolgozó Kapás László és Magyar Béla nyaralótulajdonosok a menetrendszerkesztésre is befolyással bírtak, emellett szerepe lehetett mindebben annak is, hogy a hatvanas évektől a településen van horgásztanyája a Budapesti Vasutas Horgászegyesületnek, amelynek tagjai közt szintén lehetnek olyanok, akik a község számára kedvező vonatközlekedés kialakításában szerepet játszottak. A visszaemlékezések szerint mindez a hetvenes évek elején történt. Interjú Hudák Józsefnével; interjú Magyar Zoltánnal.

¹¹⁹ A település vezetését elmarasztaló vélemények döntően a 2010 előtti időszakra vonatkoznak. A 2010-ben felállt, és azóta is változatlan összetételben munkálkodó testület ténykedésével alapvetően elégedettek a megkérdezettek.

rint a települési rangsorban ők hátrébb sorolódnak, mint az állandó lakók, pedig „el nem lehet mondani, hogy a falu mennyit nyert velünk. A falu vezetése ezt nem hálálta vissza. A játékszabályban például benne van, hogy az utcákat rendben tartják. Az új részen [a település tényleges lakóövi része] milyen gyönyörűek az utak!”¹²⁰

Ugyan 2010 óta a helyi döntéshozói testületnek is tagja egy nyaralótulajdonos, de a hatvanas évektől kezdődően máig bántja az üdülótulajdonosokat, hogy szerintük a falu vezetése nem aknázza ki kellően a nyaralótársadalomban rejlő tudástőkét, melyet ők önként adnának a nekik a „második otthonnal felérő” Balatonakali számára. Ennek érdekében még évtizedekkel ezelőtt egy 20-25 nyaralótulajdonos nevét tartalmazó listát is összeállítottak, akik különféle szakterületek képviselőiként a település fejlesztésében segídközölhetnek volna. Ezzel – a listán szereplőket összefogó nyaralótulajdonos vélekedését idézve – „az oltári lehetőséggel”¹²¹ azonban egészen a közelmúltig nem élt a falu vezetése.

A nyaralók és a helyiek közti kapcsolatokat tekintve ugyan találkozni egyoldalúságot sugalló interpretációkkal, amelyek szerint „a falusiak belőlünk élnek”,¹²² ám sokkal általánosabb az a vélekedés, mely a kapcsolatot kölcsönösségi hálóként képzei el.¹²³ A kölcsönös segítségnyújtás – főképp a baráti kapcsolatot ápolók esetében – sokszor a pénzbeli ellentételezést is kiváltotta.¹²⁴ Amíg a helyiek a nyaraló körüli munkákat végezték, addig viszonzásul hamarabb kerültek be egy-egy szakrendelésre, mely gyakorlat nem számít ritkának napjainkban sem.¹²⁵ Az interjúkból kirajzolódik, hogy az akaliak részéről egyrészt általános tisztelet övezte a nyaralók bizonyos csoportját, amelynek tagjaira mint magasan kvalifikált, tanult emberekre (hozzájuk sokszor tanácsért, segítségért fordulva) felnézett a falu lakossága, másfelől a vélt vagy valós vagyoni különbségek kihangsúlyozása került előtérbe, ami inkább elzárkózást váltott ki a helyiekből. Érdekes, hogy mindez a falusiak által egyes személyekre aggatott ragadványnevekben is tetten érhető: az előbbi esetben így találkozhatunk „mérnök néniel” és „mérnök bácsival”, a „Nagy doktorékkal”, vagy épp a „doktor Zsuzsa néniel”, úgy az utóbbi kapcsán – a „gazdagék”, a „medencés R.”, vagy a „gazdagnegyed” – értékítélettel terhelt kifejezéseket említhetjük.

A kapcsolatok kialakulásának¹²⁶ lehetőségét rejtették magukban még a korban is elő-előforduló magánparcellázások. Bár Hegedűs és Manchin az efféle parcellázások kiváltó okát mással magyarázza, azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a telekmegosztással létrejövő parcellák értékesítéséből jókora jövedelemtöbbletre

¹²⁰ Interjú Samarus Istvánval.

¹²¹ Interjú Horváth Péterrel.

¹²² Interjú Samarus Istvánval.

¹²³ Interjú Martényi Árpáddal; interjú Klemenz Antalnéval.

¹²⁴ Interjú Horváth Péterrel.

¹²⁵ A jelenség a balatoni nyaraló kultúra korábbi időzakaiban is megfigyelhető. Schleicher 2018: 183–190.

¹²⁶ A Kádár-korszak személyes (valamint politikai) kapcsolatainak társadalmi és gazdasági előnyökre váltásáról: Valuch 2020: 48–52.

tehetett szert egy-egy család.¹²⁷ Akaliban ez nemcsak a szőlőhegyeken lévő zárt-kertek esetében valósult meg, hanem a falu belterületi telkeinek adottságával élve (ezek két út vagy utca közti, nagyjából száz méter hosszú, keskeny szalagtelkek), a „háznál lévő hátsó kert” is többen értékesítették.

A budapesti Vizoli család 1967-ben vásárolta meg ily módon a helyi Sz. családtól a telkét, ahol néhány év alatt épült fel ikernyaralójuk. A két család az adásvétel után is jó viszonyban maradt egymással, kapcsolatuk a kölcsönös tiszteleten alapult. Az Sz. család a rendszeres föld-, illetve telekeladásokból származó jövedelmét nem befektetésre, fejlesztésre fordította, hanem különféle élvezeti cikkek vásárlásával élte fel, ami az életmódjukat is jelentősen befolyásolta. Interjúalanyom benyomása szerint a több helyi családnál is tapasztalható efféle eltérő értékrend számított annak a gátnak, mely a barátkozások, alapvető jó kapcsolatok ellenére mindig teremtett egy-két lépés távolságot (az ő esetükben) a fővárosi értelmiségi nyaralók és a helyiek közt. A Vizoli család ugyanakkor nyitott volt a helyi család tanácsaira, és igyekeztek alkalmazkodni a csak „belülről” érzékelhető íratlan szabályokhoz. Ilyennek számított annak a javaslatnak a megfogadása, mely szerint ne építsenek kerítést épülő nyaralójuk köré, mert az egy „ősidők óta” a falusiak és libáik által használt, a főutcából a Balatonra vezető gyalogutat – ami nem volt más, mint a két telek közt húzódó keskeny ösvény – szüntette meg. A kerítés később megépülhetett, mert a helyiek maguktól hagytak fel az ösvény használatával.¹²⁸

A településen az 1960–1970-es években kialakuló nyaralókultúrának nem volt különösebb „villaépítő”, középosztályi-polgári előképe. A hatvanas évtized közepétől érkező üdülőnépesség így mintegy „pionírként”, ugyan tervezett iránymutatással, de döntően a saját elképzelései és teljesítőképesége szerint alakította ki „második otthonait”. A korszakban a közösen használt terek, ha évtizednyi vívódás után is, de komoly konfliktusok nélkül visszafordíthatatlanul „turisztikai térre”¹²⁹ formálódtak. Jóllehet a falu vezetésének célkitűzései nem korlátozódtak csupán a turizmus helyi térnyerésére, de a település modernizálását a növekvő turizmus igényei is megkövetelték, amit ily módon a folyamat katalizátorának tekinthetünk. A turizmus helyi megjelenésére az állandó lakosságnak is volt válasza, hiszen már a kezdetektől felfedezte az új lakónépességben rejlő jövedelemszerzés lehetőségét. A két népesség kapcsolódási zónái azonban nem szűkültek le a munka és a szolgáltatások terepére, a helyieket és a nyaralókat a jelenben is erős informális szálak kapcsolják egymáshoz.

¹²⁷ „Ritkán vált a telekínálat forrásává a magánparcellázás, és ha igen [...], akkor is a folyamatot valamilyen intézményi döntés indította el (pl. útépités, víztározóépítés, vízhálózat kiépítése stb.)” Hegedűs–Manchin 1987: 258.

¹²⁸ Interjú Vizoli Veronikával.

¹²⁹ Schleichner 2018: 223.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára (MNL VeML)

V.303.b.aa. Akali kisközség képviselő-testületi jegyzőkönyvei, 1934–1949.

V.303.b.bb. Akali kisközség iratai, 1909–1950.

XXIII.726.a. A Balatonakali Községi Tanács és VB üléseinek jegyzőkönyvei, 1961–1969.

Veszprémi Főkapitalani Levéltár (VFL)

VI.24. 6. Balatonakali plébánia levéltára, évrendezett iratok, 1945–1948.

VIII.44. Sallai László hagyatéka.

Hudák Józsefné családi iratanyaga.

Pálmüller József családi iratanyaga.

Cséplő Ferenc (szerk.) 1929: Balaton. A Balatoni Szövetség Kalauza. Balatonfüred.

HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft.: *Légi-fénykép és kivágata 1950–62/109. Dörgicse, Becce-dűlő* (CD-ROM).

Lechner Nonprofit Kft. légifilmtár: légifelvétel https://www.fentrol.hu/hu/legi-foto/93759_0651-5566_1959.09.15. – utolsó letöltés: 2021. január 9.

Interjú Almássy Károlynéval 2009. augusztus 13-án, készítette Törő Balázs.

(A szerző tulajdonában.)

Interjú Bakonyi Istvánnéval 2014. szeptember 18-án, készítette Törő Balázs.

(A szerző tulajdonában.)

Interjú Bíró Gézánnéval 2021. május 31-én, készítette Törő Balázs.

(A szerző tulajdonában.)

Interjú Dénes Lajosnéval 2010. augusztus 11-én, készítette Törő Balázs.

(A szerző tulajdonában.)

Interjú Horváth Péterrel 2018. július 10-én, készítette Törő Balázs.

(A szerző tulajdonában.)

Interjú Hudák Józsefnéval 2010. szeptember 10-én, készítette Törő Balázs.

(A szerző tulajdonában.)

Interjú Kemendy Miklóssal 2019. szeptember 6-án, készítette Törő Balázs.

(A szerző tulajdonában.)

Interjú Klemensz Antalnéval 2010. augusztus 11-én, készítette Törő Balázs.

(A szerző tulajdonában.)

Interjú Koncz Imrénével 2021. május 30-án, készítette Törő Balázs.

(A szerző tulajdonában.)

Interjú Magyar Zoltánnal 2021. május 29-én, készítette Törő Balázs.

(A szerző tulajdonában.)

Interjú Martényi Árpáddal 2009. augusztus 24-én, készítette Törő Balázs.

(A szerző tulajdonában.)

Interjú Pálmüller Józseffel 2010. május 20-án, készítette Törő Balázs.

(A szerző tulajdonában.)

- Interjú Páris Józseffel 2009. augusztus 5-én, készítette Törő Balázs.
(A szerző tulajdonában.)
- Interjú Puskás Vilmosmal 2009. augusztus 15-én, készítette Törő Balázs.
(A szerző tulajdonában.)
- Interjú Samarus Istvánnal 2009. június 25-én, készítette Törő Balázs.
(A szerző tulajdonában.)
- Interjú Ürögi Jánossal 2020. július 4-én, készítette Törő Balázs.
(A szerző tulajdonában.)
- Interjú Vizoli Veronikával 2018. július 18-án, készítette Törő Balázs.
(A szerző tulajdonában.)
- Interjú Zoltainé Gesztesi Katalinnal 2020. december 13-án, készítette Törő Balázs.
(A szerző tulajdonában.)

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Balogh Balázs – Fülemile Ágnes 2008: „... az utókor is borzadjon meg olvasásán!” A Klotaszegi Egyházmegye Esperesi Hivatala 20. századi iratanyagának társadalomtörténeti tanulságai. In: Fülemile Ágnes – Kiss Réka (szerk.): *Történeti forrás – néprajzi olvasat. Gazdaság-, társadalom- és egyháztörténeti források néprajzi értelmezésének lehetőségei*. Budapest, 361–393.
- Callmeyer Ferenc – Rojkó Ervin 1972: *Hétfélig házak – nyaralók*. Budapest.
- Csorba Zoltán 1977: Egy kísérleti nyaralóteleppel kapcsolatos tanulságok. *Városépítés* (14.) 4. 34–35.
- Eötvös Károly 1982: *Balaton utazás*. Budapest.
- Frankl Miklós – Kunszt János – Rausch Zoltán (szerk.) 1932: *Magyarország fürdőinek, ásványvizeinek, üdülőhelyeinek ismertetése*. 2. kiadás. Budapest.
- Haldrup, Michael – Larsen, Jonas 2012: A családi tekintet. In: Bódi Jenő – Pusztai Bertalan (szerk.): *Túl a turistatekinteten. A turizmus kritikai és kultúratudományi perspektívái*. Budapest – Pécs – Szeged, 270–298.
- Hegedűs József – Manchin Róbert 1987: Az üdülőtérületek expanziója (1965–1975). *Szociológia* (16.) 2. 251–275.
- Hudák Józsefné 1996: *Balatonakali*. Balatonakali.
- Löfgren, Orvar 1999: *On Holiday: a History of Vacationing*. Berkeley – Los Angeles – London, 109–154. DOI:10.1525/california/9780520217676.003.0005.
- Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal (szerk.) 1937: *Magyarország üdülő-, fürdő- és szállóhelyei*. Budapest.
- N. N. 1965a: *Nyaralók. 50 m²–60 m²*. Budapest.
- N. N. 1965b: *Nyaralók, csoportos nyaralók. 60 m²–120 m²*. Budapest.
- Németh Szandra 2016: A Balaton mindenkié? A szocialista időszakbeli nyaralóépítések egyéni motivációinak vizsgálata. *Korall* (17.) 64. 137–156.
- Sági János 2019: A Balaton írásban és képből. In: Lóczy István (szerk.): *A Balaton régi fürdői*. Balatonszabadi, 5–176.

- Schleicher Vera 2010: Víziszony és vízimádat. 19–20. századi Balaton-értelmezések. In: Bartha Elek – Keményfi Róbert – Lajos Veronika (szerk.): *A víz kultúrája*. Debrecen, 64–80.
- Schleicher Vera 2018: *Kultúrfürdő. Kulturális kölcsönhatások a Balaton térségében 1821–1960 között*. Budapest.
- Tóth Kálmán (szerk.) 1974: *Balaton monográfia*. Budapest.
- Törő Balázs 2016: Második otthonok a Balaton partján. In: Bíró Gyöngyvér (szerk.): *Móra Akadémia. Szakkollégiumi Tanulmánykötet 3*. Szeged, 230–249.
- Törő Balázs 2020: Az akali nyaralókkultúra alapítói. In: Balogh Pál Géza – Buza Andrea – Keszi Tamás (szerk.): *Az Intercisa Múzeum Évkönyve IV*. Dunaújváros, 161–171.
- Vajkai Aurél 1955: Parasztfürdőhelyek. In: Palla Ákos (szerk.): *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei 1*. 76–106.
- Valuch Tibor 2001: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest.
- Valuch Tibor 2003: „Községünkben nagy előrehaladást értünk el a szocializmus építése terén.” A történeti parasztság és az életmód változásai Magyarországon a hatvanas években. In: Rainer M. János (szerk.): *Múlt századi hétköznapiak. Tanulmányok a Kádár-rendszer kialakulásának időszakáról*. Budapest, 129–176.
- Valuch Tibor 2006: *Hétköznapi élet Kádár János korában*. Budapest.
- Valuch Tibor 2020: *Mindennapi történeteink. Válogatott társadalomtörténeti tanulmányok*. Pécs.
- Wahlström, Iina 2008: Second Homes and Summer Cottages in Finland. In: Korkiakangas, Pirjo – Lappi, Tiina-Ritta – Niskanen, Heli (eds): *Touching Things. Ethnological Aspects of Modern Material Culture*. Helsinki, 238–247.
- Wettstein Domonkos 2018: *Regionális stratégiaalkotás a Balaton-part rekreációs célú építészetében (1929–1979)*. (PhD-disszertáció.) Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest. <https://repositorium.omikk.bme.hu/handle/10890/5623> – utolsó letöltés: 2021. május 27.